

1. Гайдур М. І. Підготовка майбутніх учителів до організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах інформаційного середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / М. І. Гайдур. – Ялта, 2010. – 20 с.
2. Казанічер О. С. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів / О. С. Казанічер // Англійська мова та література. – 2007. – № 17 (171). – С. 2–4.
3. Катеруша О. В. Дидактичні умови активізації навчальної діяльності студентів у процесі вивчення іноземних мов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / О. В. Катеруша. – Кривий Ріг, 2010. – 20 с.
4. Матішак М. В. Варіативність організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / М. В. Матішак. – К., 2008. – 20 с.
5. Михальська В. Р. Підготовка студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / В. Р. Михальська. – Вінниця, 2006. – 20 с.
6. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Іноземні мови. 2–12 класи / [упоряд.: В. Г. Редько та ін.]. – К. ; Ірпінь, 2005. – 208 с.
7. Пушкарьова Т. Е. Дидактичні умови організації особистісноорієнтованої навчально-пізнавальної діяльності шестирічних першокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / Т. Е. Пушкарьова. – К., 2010. – 22 с.
8. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі : навч. посібник / Роман С. В. – К. : Ленвіт, 2005. – 208 с.
9. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. [для студ. пед. факульт.] / Савченко О. Я. – К. : Генеза, 2002. – 368 с.
10. Чайка В. М. Основи дидактики: тести лекцій і завдання для самоконтролю / Чайка В. М. – Тернопіль : Астон, 2002. – 244 с.

It is actualized the specificity of organization of primary school pupils' educational activities in the proses of foreign language study in the article. The components (target, motivative, semantic, procedural gameplay, effective, control-evaluative) and stages (preparative, executive, analytical-corrective) of organization of junior pupils' educational activity are justified. The attention is paid to the leading role of foreign language teacher in the management of children's educational activities.

Key words: *educational activity, junior pupils, elementary school, foreign language, organization, component, phase, foreign language teacher.*

УДК 371.212.3

ББК 74.202.21

Марина Мельник

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПОШУКУ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статті аналізується питання ідентифікації старшокласників як обдарованих. Розглядаються психологічні і педагогічні критерії обдарованості. Представлено результати емпіричного дослідження пошуку обдарованих старшокласників за педагогічним критерієм.

Ключові слова: *обдарованість, обдарований старшокласник, критерії обдарованості.*

Актуальність теми. Сучасна психолого-педагогічна наука до терміну “обдарована дитина” відносить цілий комплекс психологічних особливостей, що

вирізняє таку дитину серед загалу. Спільним для більшості визначень є означення обдарованості як винятковості, відхилення від середньої норми. За результатами різних досліджень, кількість обдарованих у загальній популяції становить 2 – 20 % [14, с. 83–84]. Як влучно відмітила О. Бобир, проблема обдарованості на сьогодні є широко вивченою теоретично та експериментально, але суперечність та неузгодженість поглядів дослідників створюють багато перешкод на шляху до вивчення даного феномену [2, с. 13].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Одне із перших і найпоширеніших на сьогодні визначень обдарованості у вітчизняній психології дав Б. Теплов. Він визначав обдарованість як якісно своєрідне співвідношення здібностей, від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності [11]. Варто враховувати, що обдарованість є неперервним, а не дискретним утворенням, про неї не можна стверджувати, що вона є, або її немає, оскільки в кожному з нас вона є в різній мірі [3, с. 118].

На сьогодні немає загальноприйнятого погляду на проблему ідентифікації обдарованих учнів. Г. Ревеш у своєму дослідженні майже сторічної давності говорить про високу і середню обдарованість. На його думку, висока обдарованість рідко потребує відкриття, оскільки проявляється в очевидній формі. Середня ж обдарованість проявляється менш яскраво і одночасно в декількох напрямках. В цьому випадку своєчасна ідентифікація обдарованості має велике значення [12, с. 6].

Більшість дослідників піддають сумніву виявлення обдарованості за допомогою тестів [12, с. 65]. Досягнення, високі результати в одній чи кількох видів діяльності розглядаються як основний критерій ідентифікації обдарованої особистості [6, с. 10–11]. При такому підході закономірним є питання про критерії, за якими можна оцінити “високість” досягнень учнів. Ми поділяємо думку українських дослідників [6, с. 38–39], які вважають високими досягненнями такі досягнення учнів, які різко виділяють їх з поміж контактного оточення. Так, об’єктивними показниками обдарованості можна вважати перемоги на олімпіадах та конкурсах різного рівня. Цю думку поділяє також О. Кульчицька, яка стверджує, що лише високі досягання можуть бути індикатором обдарованості. Дослідниця виділяє кілька сфер, в яких можуть реалізуватись обдаровані учні (інтелектуальна, академічні успіхи, спілкування та лідерство, художня діяльність, рухова, творче або продуктивне мислення) [7, с. 39].

О. Зазимко на основі аналізу психометричного, креативного, особистісного, діяльнісного та системного підходів стверджує, що обдарованість розуміється більшістю дослідників як сукупність ознак чи елементів психічної діяльності та особистісних характеристик, що входять до структури особистості, яка виявила себе як обдарована, завдяки досягненням у тих чи інших галузях діяльності [5, с. 67].

Застосовуючи метод контент-аналізу, О. Антоною було виділено наступні основні ознаки поняття “обдарованість”: наявність видатних здібностей, розвиток яких перевищує середній рівень, високий рівень розвитку інтелекту, можливість досягнення видатних успіхів у певному виді діяльності, наявність творчих здібностей, наполегливість, позитивні емоції до виконуваного виду діяльності [1, с. 91].

Аналіз публікацій з проблеми діагностики обдарованості свідчить про відсутність єдиних теоретичних та емпіричних підходів до ідентифікації обдарованої особистості. Велика кількість експериментальних даних та теоретичних розробок не дає на сьогодні можливості виокремлення надійних критеріїв виділення індикаторів

чи предикторів обдарованості [2, с. 25]. На думку О. Шмельова, обернення емпіричного наслідку на індикатор можливої причини досліджуваного явища можна порівняти із логічною помилкою коли “на основі істинної імплікації в один бік (за формулою “Якщо А, то Б”) вважають істинною імплікацію й у протилежний бік (за формулою “Якщо Б, то А”). Тобто, істинна імплікація “Усі обдаровані – нестандартно мислять, можуть генерувати оригінальні ідеї” обертається на хибну “Усі, хто нестандартно мислить, генерує оригінальні ідеї, – обдаровані” (Цит. за [2, с. 26].)

У дослідженні ми спирались на твердження Б. Теплова про те, що обдарованість обов’язково прив’язана до діяльності, не існує обдарованості, яка була б відірвана від діяльності [11]. Цю думку поділяв і В. Шадріков, характеризуючи обдарованість як системну якість психіки, що проявляється у конкретній діяльності [13].

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасної наукової літератури показав, що дослідники виділяють внутрішні та зовнішні показники обдарованості. До внутрішніх показників обдарованості відносять високий рівень інтелекту та креативності, розвинені спеціальні здібності, професійні інтереси, наполегливість тощо. Об’єктивним зовнішнім показником обдарованості, на думку дослідників, можна вважати успішність особистості у одній або декількох сферах. Важливою є також оцінка експертів, тривалість діяльності у певній сфері. Цю думку поділяв Н. Лейтес, стверджуючи, що показником обдарованості є постійні високі досягнення дитини в оволодінні знаннями, що поєднується із високим рівнем пізнавальної активності [8, с. 98–107]. Отже, аналіз наукової літератури дозволяє говорити про психологічний (вивчення внутрішніх показників обдарованості) та педагогічний (вивчення зовнішніх показників обдарованості) критерії ідентифікації обдарованої особистості. Під критеріями обдарованості ми розуміємо проявлені показники, що дозволяють говорити про обдарованість. І якщо проблема “психологічної” ідентифікації досить часто піднімається у сучасних дослідженнях, проблема “педагогічної” ідентифікації залишається поза увагою дослідників. Зрозуміло, що кількісні показники успішності (академічна успішність, перемоги на олімпіадах, конкурсах тощо) є офіційним визнанням досягнень учня. Проте, враховуючи те, що цей показник не може повністю свідчити про обдарованість учня, ми вважаємо за доцільне враховувати також експертну думку педагогів-експертів. Аналіз досліджень із згаданої проблематики дозволив виокремити наступні показники обдарованості: легкість засвоєння знань, глибина розуміння та відтворення знань, самостійна пізнавальна активність, наполегливість, працелюбність, прагнення до самоствердження, задоволеність учня діяльністю, задоволеність учня успішністю. Оскільки ми говоримо про педагогічний критерій обдарованості, доцільно також враховувати кількісні показники успішності (середня оцінка зі шкільних предметів, перемоги в олімпіадах та конкурсах різноманітного спрямування). Отже, ідентифікація старшокласників як “обдарованих” може здійснюватися на основі наступних показників: наявності високих досягнень (перемоги на олімпіадах та конкурсах різного спрямування), високої академічної успішності та на основі експертної оцінки педагогів стосовно виокремлених показників обдарованості.

У розробці анкети для оцінки обдарованості учнів педагогами-експертами нами було використано матеріали анкети експертної оцінки академічної обдарованості, розробленої Л. Данилевич [4, с. 110–11] та анкети задоволеності навчанням Р. Семенової [10, с. 16], до яких ми внесли зміни та доповнення. До категорійних ознак обдарованості нами також були включені ознаки, виділені О. Антоною в

результаті контент-аналізу 125 визначень обдарованості вітчизняних та закордонних дослідників [1].

Для використання даної анкети потрібно було визначити вагу кожного з виділених коефіцієнтів. Для розв'язання згаданої проблеми нами було проведено опитування науковців та практиків, що працюють у сфері обдарованості. Дослідженням було охоплено науковців Інституту обдарованої дитини, директорів позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, а також методистів, відповідальних за роботу з обдарованими дітьми. Всього в опитуванні взяли участь 79 осіб.

Респондентам було запропоновано опитувальник, який охоплював декілька груп питань: актуальність проблеми, особливості ідентифікації обдарованості старшокласників, а також визначення індикаторів обдарованості (табл. 1).

Аналіз результатів опитування засвідчує, що виявлення обдарованості може здійснюватись у кількох напрямках (навчальна, позанавчальна, дослідницька тощо). Серед основних методів діагностики обдарованості старшокласників було названо експертну оцінку, спостереження, аналіз продуктів діяльності. Респондентам також пропонувалось оцінити вагу кожного з виокремлених показників обдарованості при експертній оцінці педагогів – легкість засвоєння знань, глибина розуміння та відтворення знань, самостійна пізнавальна активність, працелюбність, наполегливість, прагнення до самоствердження та самооцінці старшокласників – задоволеність діяльністю, задоволеність успішністю. Аналіз відповідей дозволив присвоїти показникам вагові коефіцієнти (табл. 1).

Таблиця 1

Ідентифікація старшокласників як обдарованих

№	Показник обдарованості	Бали	Коефіцієнти	
1.	легкість засвоєння знань	0 1 2 3 4 5	3,8	
2.	глибина розуміння та відтворення знань	0 1 2 3 4 5	4,4	
3.	самостійна пізнавальна активність	0 1 2 3 4 5	4,6	
4.	наполегливість	0 1 2 3 4 5	3,6	
5.	працелюбність	0 1 2 3 4 5	3,2	
6.	прагнення до самоствердження	0 1 2 3 4 5	2,1	
7.	задоволеність учня діяльністю	0 1 2 3 4 5	3,2	
8.	задоволеність учня успішністю	0 1 2 3 4 5	2,9	
9.	Середня оцінка зі шкільних предметів (оцінити від 0 до 5 де 5 – найбільш важливий компонент обдарованості, 0 – не є показником обдарованості)	10–12 балів	0 1 2 3 4 5	4,0
10.		9–10 балів	0 1 2 3 4 5	3,7
11.		8–9 балів	0 1 2 3 4 5	2,8
12.		6–7 балів	0 1 2 3 4 5	2
13.		1–5 бали	0 1 2 3 4 5	1
14.	перемоги в олімпіадах (оцінити від 0 до 5 де 5 – найбільш важливий компонент обдарованості, 0 – не є показником обдарованості)	міжнародні	0 1 2 3 4 5	4,7
15.		всеукраїнські	0 1 2 3 4 5	4,6
16.		обласні	0 1 2 3 4 5	3,8
17.		районні	0 1 2 3 4 5	3,3
18.		шкільні	0 1 2 3 4 5	2,6
19.	перемоги в конкурсі-захисті робіт МАН	III етап	0 1 2 3 4 5	4,5
20.		II етап	0 1 2 3 4 5	3,9
21.		I етап	0 1 2 3 4 5	3,3
22.	перемоги в інших конкурсах (Кенгуру, Лелека, Левеня,	міжнародні	0 1 2 3 4 5	4,7
23.		всеукраїнські	0 1 2 3 4 5	4,3

24.	спортивні тощо)	обласні	0 1 2 3 4 5	3,8
25.		районні	0 1 2 3 4 5	3,2
26.		шкільні	0 1 2 3 4 5	2,6

Педагогам експертам для ідентифікації старшокласників як обдарованих пропонувалося оцінити в учнів виокремлені показники, оцінивши їх у балах (табл. 2). Оцінку пропонувалося здійснювати за семибальною шкалою, де 7 – найвищий прояв показника, 1 – найменший. Спочатку пропонувалося виставити найвищі (7 і 6) та найнижчі (1 і 2) бали. В інструкції наголошується на тому, що оцінку 7 та 1 можна поставити тільки одному учню з класу, оцінки 6 і 2 – двом, що забезпечує розподіл показників, наближених до нормального, і дозволяє усунути вплив на результати тенденції давати завищені чи занижені оцінки. Для зведення показників обдарованості до однієї шкали виміру (від 0 до 1), результати експертної оцінки у відповідях на питання № 1 – 8 ділилися на 7. При відповіді на питання 9–29 пропонувалось вибрати один із варіантів відповіді.

Таблиця 2

Ідентифікація старшокласників як обдарованих

№	Показник обдарованості		
1.	легкість засвоєння знань		1 2 3 4 5 6 7
2.	глибина розуміння та відтворення знань		1 2 3 4 5 6 7
3.	самостійна пізнавальна активність		1 2 3 4 5 6 7
4.	наполегливість		1 2 3 4 5 6 7
5.	працелюбність		1 2 3 4 5 6 7
6.	прагнення до самоствердження		1 2 3 4 5 6 7
7.	задоволеність учня діяльністю		1 2 3 4 5 6 7
8.	задоволеність учня успішністю		1 2 3 4 5 6 7
9.	Середня оцінка зі шкільних предметів	10–12 балів	
10.		9–10 балів	
11.		8–9 балів	
12.		6–7 балів	
13.		1–5 бали	
14.	перемоги в олімпіадах	міжнародні	
15.		всеукраїнські	
16.		обласні	
17.		районні	
18.		шкільні	
19.		немає	
20.	перемоги в конкурсі-захисті робіт МАН	III етап	
21.		II етап	
22.		I етап	
23.		немає	
24.	перемоги в інших конкурсах (Кенгуру, Лелека, Левеня, спортивні тощо)	міжнародні	
25.		всеукраїнські	
26.		обласні	
27.		районні	
28.		шкільні	
29.		немає	

Дослідженням було охоплено 27 навчальних закладів міст Києва, Дніпропетровська, Львова та Тернополя, а також Київської, Івано-Франківської, Тернопільської, Полтавської областей (всього 2069 респондентів). Враховуючи те, що за різними оцінками учених обдаровані складають 2–20% від загальної популяції, можна стверджувати, що кількість досліджуваних є достатньою для виокремлення групи “обдарованих старшокласників”.

Репрезентативність вибірки досягалась загальною кількістю задіяних у дослідженні учнів. Окрім того, серед учасників експерименту були представники з сільської місцевості, великих та малих міст різних регіонів нашої країни. Варто зауважити, що експериментальні навчальні заклади були різними: загальноосвітні навчальні заклади I–II та I–III ступенів, школа-інтернат, ліцеї та гімназії.

Використання розробленого опитувальника дозволило виокремити групу “обдарованих старшокласників”. До вибірки увійшли 213 учнів 9–11-х класів, які отримали найвищі показники за описаним вище комплексним критерієм обдарованості (10% від загальної кількості досліджуваних). Варто зауважити, що до групи “обдарованих” були включені діти із різними формами обдарованості: академічна, художня, музична, спортивна, математична та лінгвістична.

Аналіз досліджень, вивчення практичного досвіду роботи з обдарованими дітьми показує, що під терміном “обдаровані діти” розуміють винятковість, відхилення від норми, від середніх показників. Відповідно до закону розподілу випадкових величин Гаусса-Лапласа, чим вища міра відхилення, тим рідше воно трапляється. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що відсоток відхилень як у бік відсталості, так і у бік обдарованості є приблизно однаковим. У нашому дослідженні до групи “обдарованих” було включено 10 % респондентів, які набрали 30 і більше балів за описаним вище критерієм “обдарованості” (рис. 1)

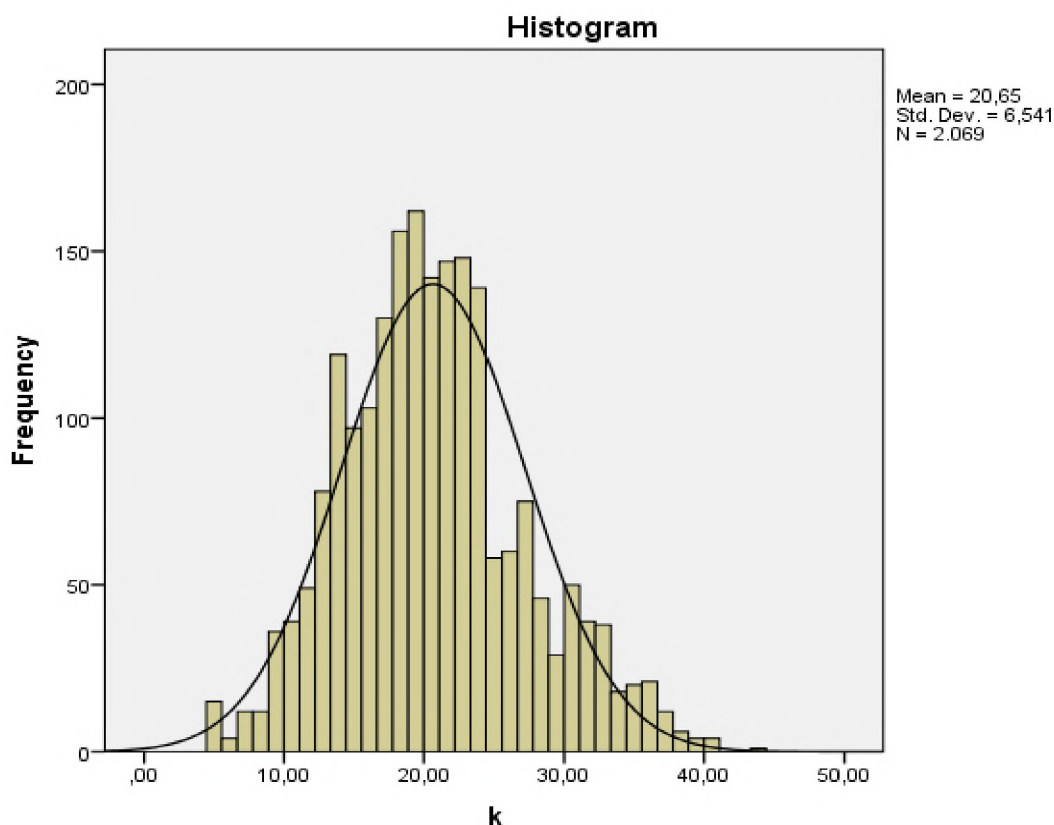

Рис. 1. Розподіл респондентів за “педагогічним” критерієм обдарованості

Міри центральної тенденції вибірки: мода – 23,56, медіана – 20,16, середнє значення – 20,65. Міри центральної тенденції відображають рівень вираженості того чи іншого показника. Проте, не менш важливою характеристикою є вираженість індивідуальних відмінностей досліджуваних по вимірюваному показнику [9, с. 44] – “педагогічним критерієм обдарованості”. Максимальна сума балів, що були набрані за описаним вище критерієм обдарованості – 43,9, мінімальна – 4,97 (розмах 38,93), стандартне відхилення – 6,541. Як видно з рисунку 1, кількість учнів, які набрали від 14,1 до 27,19 балів за описаним критерієм обдарованості (результат відрізняється від середнього не більше ніж на 1 σ) становить 68,14% від загальної кількості.

Висновки. Отже, розглянуті підходи до визначення обдарованості дають змогу визначити її як певний потенціал, який дає змогу досягти високих результатів в одному або декількох видах діяльності. Аналіз результатів проведеного дослідження дозволяє зробити висновок, що запропонований “педагогічний критерій обдарованості” є досить прогностичним під час виявлення обдарованості старшокласників.

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: Монографія / О.Є.Антонова. – Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005 – 456 с.
2. Бобир О. В. Особистісні характеристики юнацтва з різними формами обдарованості: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.В.Бобир. – Дніпропетровськ, 2005. – 198 с.
3. Волощук І.С. Обдарованість: сутність і типологія // Матеріали міжнародного науково-практичного семінару “Сучасний погляд на обдарованість та розвиток талантів”, 13-14 травня 2009 р., Кн. 2. – К. : ІОД, 2009. – 213 с.
4. Данилевич Л.А. Перфекціонізм як особистісний чинник академічної обдарованості студентів: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Л. А. Данилевич, Інститут психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2010. – 240 с.
5. Зазимко О.В. Система ідентифікації обдарованої молоді / О. В. Зазимко // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. Збірник наукових праць. Випуск 1. – К. : Інститут обдарованої дитини АПН України, 2008. – 286 с.
6. Здібності, творчість, обдарованість / За ред. В.О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : вид-во Рута, 2006. – 320 с.
7. Кульчицкая Е.И. Методика диагностики интеллектуальной одаренности / Е.И. Кульчицкая // Обдарована дитина. – 2003. – № 3. – С. 39–44.
8. Лейтес Н.С. Раннее проявление одаренности / Н.С. Лейтес // Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С. 98–107.
9. Наследов Д.А. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие / Д.А. Наследов. – СПб : Речь, 2004. – 392 с.
10. Психологічна діагностика обдарованості: монографія / [Р. О. Семенова, Д. К. Корольов, М. О. Мельник та ін.] / за ред. Р. О. Семенової. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 172 с.
11. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий / Б.М. теплов. – М. : Изд-во АПН РСФСР. – 1961. – 356 с.
12. Что такое одаренность: выявление и развитие одаренных детей. Классические тексты / Под ред. А.М. Матюшкина, А.А. Матюшкиной. – М. : ЧеРо, издательство “Омега-Л”, МПСИ, 2008. – 368 с.
13. Шадриков В. Д. Способности человека / В. Д. Шадриков. – М. : Изд-во “Институт практической психологии”: Воронеж НПО “МОДЭК”, 1997. – 288 с.
14. Preiffer S. I., Stocking V. B. Vulnerabilities of academically gifted students // Special Services in the Schools. – 2000. – Vol. 16, № 1–2. – P. 83–93.

The author examines the question of identification of high school students as gifted. Discusses the psychological and pedagogical criteria of giftedness. The results of an empirical study of gifted high school students search for pedagogical criteria are presented.

Key words: *giftedness, gifted students, criterion of giftedness.*